

ABDULLA AVLONIY POETIKASINI O'RGATISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Usmonjonova Sevinch

Namangan davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20562735>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Avloniy poetikasini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari yoritiladi. Maqolada adib ijodidagi ma'rifatparvarlik, axloqiy tarbiya, didaktik ruh, xalqona ifoda va publitsistik ohang kabi xususiyatlar uch metod - konseptual xarita, muammoli ta'lim va loyiha texnologiyasi asosida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Abdulla Avloniy, poetika, jadid adabiyoti, innovatsion texnologiya, konseptual xarita, muammoli ta'lim, loyiha texnologiyasi, adabiyot o'qitish metodikasi.

Аннотация: В данной статье освещаются возможности использования инновационных технологий в обучении поэтике Абдуллы Авлони. Такие особенности творчества писателя, как просветительство, нравственное воспитание, дидактический дух, народное выражение и публицистический тон, анализируются на основе трех методов: концептуальной карты, проблемного обучения и проектной технологии.

Ключевые слова: Абдулла Авлони, поэтика, джадидская литература, инновационная технология, концептуальная карта, проблемное обучение, проектная технология, методика преподавания литературы.

Abstract: This article highlights the possibilities of using innovative technologies in teaching the poetics of Abdulla Avloniy. Features of the writer's creativity, such as enlightenment, moral education, didactic spirit, folk expression, and journalistic tone, are analyzed through three distinct methods: conceptual mapping, problem-based learning, and project technology.

Keywords: *Abdulla Avloniy, poetics, Jadid literature, innovative technology, conceptual map, problem-based learning, project technology, methodology of teaching literature.*

Abdulla Avloniy o'zbek jadid adabiyoti, milliy pedagogika va ma'rifatparvarlik harakatining yirik namoyandalaridan biridir. U o'z ijodida xalqni ilmga, tarbiyaga, axloqiy poklikka, milliy uyg'onishga va zamonaviy tafakkurga da'vat etdi. Avloniy faqat shoir yoki yozuvchi emas, balki muallim, darslik muallifi, teatr arbobi, jurnalist va jamoat ziyolisi sifatida ham faoliyat olib bordi. Shuning uchun uning poetikasini o'rganish faqat adabiy tahlil masalasi emas, balki pedagogik, axloqiy va ma'rifiy tarbiya masalasi bilan ham bevosita bog'liqdir.

Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq", "Birinchi muallim", "Ikkinchi muallim", "Maktab gulistoni", "Adabiyot yoxud milliy she'rlar" kabi asarlari jadid maktablari, yangi usul ta'limi va milliy tarbiya g'oyalariga xizmat qilgan. Ayniqsa, "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida adib ilm, odob, tarbiya, axloqiy fazilat va illatlar masalasini sodda, ta'sirchan va o'quvchiga yaqin uslubda yoritadi. Bu asarlar o'z davrida maktab o'quvchilari, muallimlar va keng xalq ommasi uchun tarbiyaviy qo'llanma vazifasini bajargan. Avloniy poetikasining asosida ma'rifat, axloq, millat kelajagi va inson kamoloti g'oyalari turadi. Uning badiiy ifodasida didaktik ruh, xalqona ohang, publitsistik keskinlik, hayotiy misollar, pand-nasihat va ijtimoiy uyg'otish maqsadi uyg'unlashadi. Shu bois Avloniy asarlarini o'qitishda faqat muallif hayoti yoki asarlar mazmunini bayon qilish bilan cheklanib bo'lmaydi. O'quvchi matndagi poetik belgilarni ko'rishi, muallifning g'oyaviy pozitsiyasini anglashga harakat qilishi va badiiy fikrning tarbiyaviy mohiyatini tushunishi kerak. Bugungi adabiyot ta'limida innovatsion texnologiyalar o'quvchini faol fikrlashga, matn bilan mustaqil ishlashga, dalil topishga, baholashga va ijodiy xulosa chiqarishga yo'naltiradi. Innovatsion texnologiya deganda faqat kompyuter, slayd yoki internetdan foydalanish emas, balki o'qitish jarayonini yangicha tashkil etish, o'quvchini faol subyektga aylantirish, matnni tahlil qilishda zamonaviy metodlardan

foydalanish tushuniladi. Abdulla Avloniy poetikasini o'rgatishda konseptual xarita, muammoli ta'lim va loyiha texnologiyasi ayniqsa samarali hisoblanadi.

Konseptual xarita metodi asosida Avloniy poetikasini o'rgatish

Konseptual xarita metodi murakkab mavzuni tizimli, ko'rgazmali va mantiqiy tarzda o'zlashtirishga yordam beradigan innovatsion yondashuvdir. Bu metodda markaziy tushuncha belgilanadi va unga bog'liq asosiy g'oyalar tarmoqlar orqali ochib boriladi. Abdulla Avloniy poetikasini o'qitishda bu metod juda qulay, chunki adib ijodida ilm, tarbiya, axloq, vatan, millat, maktab, jaholat, ma'rifat, muallim va yosh avlod kabi tushunchalar o'zaro bog'langan holda namoyon bo'ladi. Dars jarayonida o'qituvchi doska, interaktiv ekran yoki elektron platformada "Avloniy poetikasi" degan markaziy tushunchani joylashtiradi. So'ng o'quvchilar bilan birgalikda asosiy yo'nalishlar aniqlanadi: "ma'rifatparvarlik g'oyasi", "axloqiy tarbiya", "didaktik ruh", "xalqona til", "publitsistik ohang" va "ijtimoiy tanqid". Har bir yo'nalish Avloniy asarlaridan olingan misollar bilan izohlanadi. Natijada o'quvchilar Avloniy poetikasini alohida-alohida belgilar yig'indisi emas, yaxlit badiiy-ma'rifiy tizim sifatida anglaydilar. Masalan, "Turkiy guliston yoxud axloq" asarini o'rganishda markazga "axloq" tushunchasi qo'yiladi. Undan "yaxshi xulq", "yomon xulq", "tarbiya", "ilm", "hayo", "sabr", "g'ayrat", "jaholat" kabi tarmoqlar chiqariladi. O'quvchilar har bir tushunchaning mazmunini izohlaydi va matndan misollar topadi. Bu jarayonda Avloniy uchun axloq oddiy nasihat emas, balki inson va jamiyat taraqqiyotining asosiy sharti ekani ochiladi.

Konseptual xarita metodi Avloniy ijodidagi qarama-qarshi tushunchalarni ham ko'rsatishga imkon beradi. Masalan, "ilm - jaholat", "tarbiya - tarbiyasizlik", "ma'rifat - qoloqlik", "mehnat - dangasalik", "vatanparvarlik - loqaydlik" kabi juftliklar orqali adib poetikasidagi ma'naviy ziddiyatlar aniqlanadi. Bu ziddiyatlar Avloniy asarlarida faqat axloqiy tushuncha sifatida emas, balki davrning ijtimoiy muammosi sifatida talqin qilinadi. Ushbu metodda o'quvchi tayyor ma'lumotni yodlamaydi, balki tushunchalar o'rtasidagi aloqani o'zi topadi. Masalan, "ilm" tushunchasi "maktab", "muallim", "tarbiya", "millat kelajagi" va "taraqqiyot" bilan

bog'lanadi. "Jaholat" esa "qoloqlik", "bexabarlik", "tarbiyasizlik" va "milliy inqiroz"ga ulanadi. Shunday qilib, o'quvchi Avloniy poetikasida har bir tushuncha umumiy ma'rifiy g'oyaga xizmat qilishini tushunadi. Konseptual xarita metodidan foydalanish uchun dars quyidagi tartibda tashkil etiladi: avval matn o'qiladi; keyin asosiy tushunchalar ajratiladi; so'ng ular guruhlariga bo'linadi; har bir tushuncha matndan olingan dalil bilan izohlanadi; oxirida xarita asosida umumiy xulosa yoziladi. Masalan, dars yakunida "Avloniy ijodida ilm va axloq qanday bog'langan?" mavzusida qisqa yozma topshiriq berish mumkin. Bu topshiriq o'quvchini tahlil qilish, dalil keltirish va xulosa chiqarishga o'rgatadi.

Bu metodning asosiy afzalligi shundaki, u Avloniy poetikasini ko'rgazmali va tushunarli qiladi. O'quvchi matnni faqat o'qib chiqmaydi, balki undagi badiiy va tarbiyaviy qatlamlarni mantiqiy tizimda ko'radi. Bu esa adabiyot darsida nazariy tushunchalarni osonroq anglashga yordam beradi.

Muammoli ta'lim metodi orqali Avloniy asarlarining g'oyaviy-badiiy mohiyatini ochish

Muammoli ta'lim metodi o'quvchini tayyor javobni qabul qiluvchi emas, balki savol beruvchi, izlovchi va mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllantiradi. Abdulla Avloniy poetikasini o'qitishda bu metod juda muhim, chunki adib asarlarining markazida doimo muammo turadi: ilm va jaholat, tarbiya va tarbiyasizlik, millat taqdiri, maktab masalasi, axloqiy inqiroz, yosh avlod kelajagi, oila va jamiyat mas'uliyati. Avloniy ijodida badiiylik ko'pincha ijtimoiy-ma'rifiy maqsad bilan bog'lanadi. U biror tushunchani shunchaki ta'riflab qo'ymaydi, balki uni hayotiy zarurat sifatida tushuntiradi. Masalan, ilm shaxsiy manfaat uchun emas, xalq va millat taraqqiyoti uchun zarur hodisa sifatida talqin qilinadi. Tarbiya esa inson kamoloti, jamiyatning ma'naviy sog'lomligi va yosh avlodning kelajagi bilan bog'lanadi. Darsda o'qituvchi Avloniy asari asosida muammoli savollar beradi. Masalan: "Avloniy nima uchun ilmni inson saodati bilan bog'laydi?", "Uning asarlarida jaholat qanday muammo sifatida tasvirlanadi?", "Avloniy poetikasida nasihat kuchlimi yoki badiiylik?", "Adibning axloq haqidagi qarashlari bugungi

yoshlar uchun ham ahamiyatlimi?” Bunday savollar o‘quvchini matnga qayta murojaat qilishga, dalil topishga va shaxsiy fikr bildirishga undaydi. Muammoli ta’lim metodida javob o‘qituvchi tomonidan tayyor holda berilmaydi. O‘quvchi asardan dalil topadi, uni sharhlaydi va o‘z xulosasini bildiradi. Masalan, “Avloniy poetikasida axloqiy tarbiya qanday ifodalangan?” degan savolga o‘quvchi umumiy gap bilan cheklanmasligi kerak. U asardagi muayyan tushuncha, ibora, badiiy misol yoki muallif murojaatini ko‘rsatib, shu orqali xulosa chiqarishi zarur. Bu metodda savollar uch bosqichda berilishi maqsadga muvofiq. Birinchi bosqich - tushunish savollari: “Asarda qaysi axloqiy tushunchalar yoritilgan?” Ikkinchi bosqich - tahlil savollari: “Muallif yaxshi va yomon xulqni qanday qarama-qarshi qo‘yadi?” Uchinchi bosqich - baholash savollari: “Avloniyning bu fikrlari bugungi ta’lim-tarbiya jarayoni uchun qanday ahamiyatga ega?” Shu tartib o‘quvchini oddiy mazmunni qayta aytishdan chuqur tahlilga olib boradi. Muammoli ta’lim guruhli ish shaklida ham tashkil etilishi mumkin. Birinchi guruh Avloniy asarida ilm tushunchasini tahlil qiladi. Ikkinchi guruh axloqiy tushunchalarni ajratadi. Uchinchi guruh muallif uslubini o‘rganadi. To‘rtinchi guruh asardagi g‘oyalarning bugungi hayot bilan bog‘liqligini izohlaydi. Har bir guruh o‘z fikrini matnga tayangan holda himoya qiladi. Bu jarayon o‘quvchilarda dalillash, bahslashish, tinglash va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Muammoli ta’lim metodi Avloniy poetikasini o‘qitishda ikki asosiy vazifani bajaradi. Birinchidan, u o‘quvchining adabiy tahlil ko‘nikmasini rivojlantiradi. Ikkinchidan, Avloniy asarlaridagi ma’rifiy va axloqiy g‘oyalarni hayotiy muammo sifatida anglashga yordam beradi. Natijada Avloniy ijodi quruq nasihatlar majmui sifatida emas, balki o‘quvchini fikrlashga undaydigan badiiy-ma’rifiy meros sifatida qabul qilinadi.

Loyiha texnologiyasi asosida Avloniy poetikasini zamonaviy talqin qilish

Loyiha texnologiyasi o‘quvchilarning mustaqil izlanishi, ijodiy fikrlashi va amaliy natija yaratishiga asoslanadi. Abdulla Avloniy poetikasini o‘rgatishda bu metod samarali, chunki Avloniy ijodi bugungi ta’lim, tarbiya, axloq va ma’naviyat bilan bevosita bog‘lab talqin qilinadigan boy manbadir. Loyiha texnologiyasi orqali

o'quvchi matnni faqat o'qimaydi, balki uni zamonaviy shaklda qayta anglaydi va taqdim etadi. Loyiha mavzulari Avloniy poetikasining asosiy yo'nalishlariga mos tanlanadi. Masalan, "Avloniy va bugungi yoshlar", "Turkiy guliston yoxud axloq - zamonaviy tarbiya manbai", "Avloniy poetikasida ilm va jaholat qarama-qarshiligi", "Avloniy asarlarida muallim obrazi", "Avloniy fikrlarini raqamli posterda ifodalash" kabi mavzular o'quvchilar uchun qiziqarli va amaliy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Loyiha ishi bir necha bosqichda olib boriladi. Birinchi bosqichda o'qituvchi loyiha mavzusini belgilaydi va o'quvchilarni guruhlariga ajratadi. Ikkinchi bosqichda guruhlar Avloniy asarlaridan kerakli parchalarni tanlaydi. Uchinchi bosqichda tanlangan parchalar poetik jihatdan tahlil qilinadi: mavzu, g'oya, til, uslub, badiiy vosita va muallif pozitsiyasi aniqlanadi. To'rtinchi bosqichda loyiha mahsuloti tayyorlanadi. Bu mahsulot taqdimot, elektron poster, infografika, sahna ko'rinishi, audio chiqish yoki yozma tahlil bo'lishi mumkin. Masalan, "Avloniy poetikasida ilm va jaholat" mavzusidagi loyiha quyidagicha tashkil qilinadi. Guruh a'zolari Avloniy asarlaridan ilm, maktab, tarbiya va jaholat haqidagi fikrlarni tanlaydi. So'ng bu tushunchalarni qarama-qarshi jadvalda beradi. Keyin har bir tushunchaning badiiy va tarbiyaviy vazifasini izohlaydi. Yakunda "Avloniy qarashlari bugungi ta'lim uchun qanday ahamiyatga ega?" degan savolga javob tayyorlaydi. Loyiha texnologiyasida raqamli vositalardan foydalanish ham mumkin. Masalan, PowerPoint, Canva, Padlet yoki boshqa ta'limiy platformalarda Avloniy poetikasiga oid vizual materiallar tayyorlanadi. Bunday ishlar o'quvchilarda nafaqat adabiy bilimni, balki raqamli savodxonlikni ham rivojlantiradi. Ammo raqamli vosita asosiy maqsadga aylanmasligi kerak. Asosiy maqsad - Avloniy asarini tushunish, tahlil qilish va zamonaviy talqin qilishdir.

Sun'iy intellekt vositalaridan ham ehtiyotkorlik bilan foydalanish mumkin. Masalan, o'quvchilar AI yordamida Avloniy asaridagi murakkab so'zlarga izoh olishlari, taqdimot rejasini tuzishlari yoki o'z yozgan xulosasiga fikr-mulohaza olishlari mumkin. Biroq matn tahlili to'liq sun'iy intellektga topshirilmasligi kerak.

O'qituvchi har bir fikrni asar matni asosida isbotlashni talab qilishi zarur. Shunda AI yordamchi vosita bo'lib qoladi, o'quvchining mustaqil fikrini almashtirmaydi.

Loyiha texnologiyasi Avloniy ijodini hayot bilan bog'laydi. Adib ilgari surgan ilm, axloq, tarbiya, muallim mas'uliyati, milliy ong va vatanparvarlik g'oyalari bugungi ta'lim tizimida ham dolzarbdir. O'quvchilar loyiha davomida Avloniy asarlari faqat tarixiy meros emas, balki bugungi yoshlar tarbiyasi uchun ham muhim manba ekanini anglaydilar. Loyiha ishini baholashda matnga tayanish, poetik tahlilning aniqligi, g'oyaviy xulosaning asoslanganligi, ijodiy yondashuv, guruh hamkorligi va taqdimot sifati kabi mezonlardan foydalanish mumkin. Bu mezonlar o'quvchining adabiy, kommunikativ, ijodiy va raqamli kompetensiyalarini baholashga imkon beradi.

Abdulla Avloniy poetikasini o'rgatish bugungi adabiyot ta'limida muhim ahamiyatga ega. Chunki Avloniy ijodi o'zbek jadid adabiyoti, milliy pedagogika, axloqiy tarbiya va ma'rifatparvarlik g'oyalarini o'zida mujassam etgan. Uning asarlarida ilm, tarbiya, axloq, vatan, millat, maktab va yosh avlod kamoloti asosiy mavzu sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois Avloniy ijodini o'qitish faqat adib hayoti yoki asarlar mazmunini tushuntirish bilan cheklanmasligi kerak. Abdulla Avloniy poetikasini o'rgatishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish dars samaradorligini oshiradi. Konseptual xarita metodi o'quvchilarga Avloniy ijodidagi asosiy tushunchalarni tizimli anglashga yordam beradi. Muammoli ta'lim metodi o'quvchini mustaqil savol berishga, matn asosida tahlil qilishga va xulosa chiqarishga o'rgatadi. Loyiha texnologiyasi esa Avloniy asarlarini zamonaviy hayot bilan bog'lash, ijodiy talqin qilish va amaliy natija yaratish imkonini beradi.

Bu uch metodning umumiy jihati shundaki, ular o'quvchini passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida shakllantiradi. O'quvchi Avloniy asarlarini o'qiydi, tahlil qiladi, savol beradi, izlanadi, guruhda ishlaydi, taqdimot qiladi va o'z xulosasini bildiradi. Natijada Avloniy poetikasi quruq nazariy mavzu emas, balki tirik ma'naviy, badiiy va tarbiyaviy hodisa sifatida anglashiladi. Shunday qilib, Abdulla Avloniy poetikasini innovatsion texnologiyalar asosida o'qitish

o'quvchilarda adabiy-estetik tafakkur, axloqiy ong, milliy qadriyatlarga hurmat, tanqidiy fikrlash va mustaqil tahlil ko'nikmalarini shakllantiradi. Avloniy merosini bugungi ta'lim jarayonida zamonaviy metodlar bilan o'rgatish yosh avlodni ma'rifat, tarbiya va ijtimoiy mas'uliyat ruhida kamol toptirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. - Toshkent: O'qituvchi, 1992.
2. Avloniy A. Tanlangan asarlar: 2 jildlik. Nashrga tayyorlovchi B. Qosimov. - Toshkent: Ma'naviyat, 1998.
3. Avloniy A. Tanlangan asarlar. 1-jild. She'rlar, ibratlar. - Toshkent: Ma'naviyat, 2009.
4. Avloniy A. Birinchi muallim. - Toshkent: O'qituvchi, turli nashrlar.
5. Avloniy A. Maktab gulistoni. - Toshkent: O'qituvchi, turli nashrlar.
6. Qosimov B. Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoyilik. - Toshkent: Ma'naviyat, 2002.
7. To'xliyev B. Adabiyot o'qitish metodikasi. - Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
8. Yo'ldoshev Q. Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari. - Toshkent: O'qituvchi, 1996.